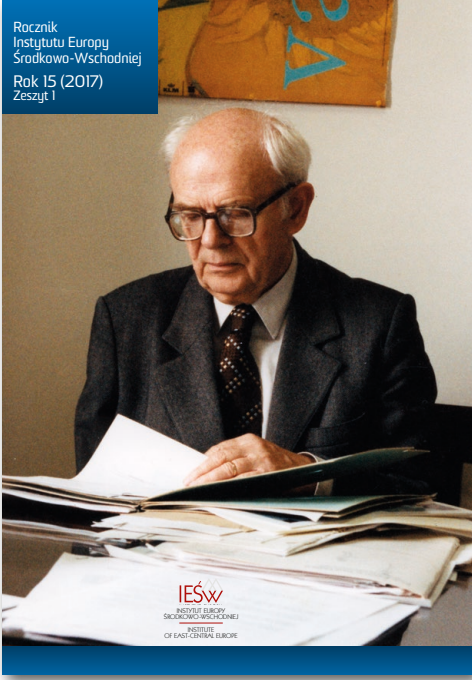

Rocznik
Instytutu Europy
Środkowo-Wschodniej
Rok 15 (2017)
Zeszyt 1

Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej (Yearbook of the Institute of East-Central Europe)

Szczegóły publikacji oraz instrukcje dla autorów:

<http://www.iesw.lublin.pl/rocznik/index.php>

ISSN 1732-1395

Śp. Piotr Wandycz z perspektywy Lublina – pożegnanie

Sławomir Łukasiewicz^a

^a Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Opublikowany online: 07.05.2018

Sposób cytowania: S. Łukasiewicz, *Śp. Piotr Wandycz z perspektywy Lublina – pożegnanie*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 15 (2017), z. 1, s. 253-257.

„Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” („Yearbook of the Institute of East-Central Europe”) jest kwartalnikiem. Poszczególne teksty bądź całe zeszyty publikowane są w języku polskim lub angielskim. Na liście czasopism punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” uzyskał bardzo wysoki wynik – 14 punktów. Jest również uwzględniony w bazach ICI Journals Master List, Central and Eastern European Online Library, BazEkon oraz ERIH PLUS.

Sławomir Łukasiewicz

Śp. Piotr Wandycz z perspektywy Lublina – pożegnanie

Lublin od New Haven w stanie Connecticut oddziela dystans ponad 7 tys. kilometrów w linii prostej, więc podróż z jednego miejsca w drugie zajmuje wiele godzin. Pomimo tego w 1996 roku Piotr Wandycz, ówczesnie profesor emerytowany prestiżowego Uniwersytetu Yale, odwiedził Lublin. Pretekstem był zorganizowany przez prof. Jerzego Kłoczowskiego Kongres Międzynarodowej Komisji Historii Porównawczej Kościołów (CIHEC) pt. „Chrześcijaństwo w Europie Środkowo-Wschodniej i jego związki z Zachodem i Wschodem” (2-6 września). Wandycz przyjechał z referatem, który później został zresztą opublikowany w tomie „Churches in the Century of the Totalitarian Systems”. Dla młodego wtedy historyka, czekającego właśnie na obronę pracy magisterskiej, była to niepowtarzalna okazja do spotkania jednego z bohaterów tej pracy. Wątki współpracy Piotra Wandycza z paryską „Kulturą” (m.in. krytyka przygotowanej w PRL w latach pięćdziesiątych przez IH PAN makiety historii Polski) oraz charakterystyka środowiska polskich historyków na emigracji stały się pretekstem do rozmowy. Jak czas pokazał – pierwszej z całego cyklu, który później ujrzał światło dzienne jako osobna książeczka. Był to również początek ważnej intelektualnej przygody ze światowej sławy historykiem, ale jednocześnie emigrantem i – jak z czasem odkryłem – federalistą. Był to również początek korespondencji, szybko okazało się, że nie tylko tradycyjnej, ale również elektronicznej – profesor

Wandycz bardzo sprawnie posługiwał się e-mailem, a tempem i precyzją swoich odpowiedzi imponował.

Szukając materiałów do pracy na temat emigracyjnych wyobrażeń Europy Środkowo-Wschodniej, przekonałem się, że poza pojedynczymi wywiadami i krótkimi biogramami nie poświęcono temu zagadnieniu większej publikacji. Wyjazd w 1999 roku na stypendium Fundacji Kościuszkowskiej do Nowego Jorku był doskonałą okazją, aby tę wiedzę uzupełnić. Wywiady przeprowadzone z Piotrem Wandyczem na Uniwersytecie Columbia i w jego osobistym gabinecie na Uniwersytecie Yale w New Haven nieoczekiwanie wyszły poza ramy zarysowane tematem kwerendy, czyli polską myślą federalistyczną. Piotr Wandycz obszernie opowiadał o sobie, swoim rozumieniu historii, ludziach, których spotkał. Nie stronił od wyrażania poglądów na sprawy związane z Europą czy jej przyszłością. Decyzja, żeby opublikować zapis tych rozmów, została podjęta szybko. Przy okazji miałem okazję przekonać się, że był bardzo skrupulatnym i wymagającym redaktorem tekstów¹.

Wydanie rozmów i organizacja konferencji „O nowy kształt Europy” wiosną 2003 roku² stały się okazją, aby Piotra Wandycza zaprosić ponownie do Lublina. Udział w spotkaniu z nim jako świadkiem historii, zorganizowanym na lubelskim Zamku, wszystkim uczestnikom musiał zapaść głęboko w pamięć. Wydarzenie to miało również symboliczny wymiar. Piotr Wandycz, nestor polskich europeistów, opowiadał o swoim zaangażowaniu w działalność federalistów w przeddzień wejścia Polski do struktur Unii Europejskiej. Rok później Lublin uhonorował Piotra Wandycza w sposób szczególny – Katolicki Uniwersytet Lubelski nadał mu doktorat honoris causa. Laudację wygłaszał prof. Jerzy Kłoczowski³. Inną formą, w jakiej Piotr Wandycz stał się obecny w pracach lubelskiego środowiska polskich historyków, było jego współautorstwo syntezy historii krajów Europy Środkowo-Wschodniej, zainicjowanej również przez prof. Kłoczowskiego, której dwa

1 P. Wandycz, *O federalizmie i emigracji. Reminiscencje o rzeczach istotnych i błahych. Rozmowy przeprowadził Sławomir Łukasiewicz*, Lublin 2003.

2 Zob. publikacja *O nowy kształt Europy: XX-wieczne koncepcje federalistyczne w Europie Środkowo-Wschodniej i ich implikacje dla dyskusji o przyszłości Europy*, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Lublin 2003.

3 Por. Piotr Stefan Wandycz. Doktor Honoris Causa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, red. I. Pachcińska, Lublin 2004, http://www.kul.pl/files/254/k_wandycz.pdf [16.11.2017].

tomy ukazały się po polsku, a osobno wyszedł także tom w języku francuskim w prestiżowym wydawnictwie PUE, w serii Nouvelle Clio⁴.

Zarówno Wandycz, jak i jego dorobek naukowy szybko stali się przedmiotem badań, prowadzonych również w Lublinie. Jest bohaterem książek o federalistach⁵ i sowietologach w USA⁶ czy książki o politykach emigracyjnej partii politycznej – Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja”⁷. Okruchy do jego portretu stały się też częścią cennych publikacji przygotowywanych przez inne środowiska naukowe w Polsce⁸.

Warto też poświęcić kilka słów temu, co było tak fascynującego w życiorysie, osobie i twórczości Piotra Wandycza, że lubelskie środowisko historyków starało się utrzymywać z nim kontakty, że zapraszano go do Lublina, pisano wspólne teksty i prowadzono badania nad jego historiografią.

Piotr Wandycz urodził się w przedwojennej Polsce⁹, jako syn przemysłowca związanego z przemysłem naftowym, Damiana Wandycza, po wojnie – podobnie jak syn, emigranta w USA¹⁰. Urodzony 20 września, w momencie wybuchu II wojny miał 16 lat i podobnie jak rodzina szybko znalazł się we Francji. Szkoła w Liceum w Villard de Lans, potem studia historii w Grenoble, wreszcie służba w Polskich Siłach Zbrojnych jako żołnierz generała Maczka – to w istotny sposób kształtujące go doświadczenia wojenne. Po wojnie zdecydował się przede wszystkim na karierę naukową – podjął studia na Uniwersytecie

4 *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 1-2, red. J. Kłoczowski i in., Lublin 2000; *Histoire de l'Europe du Centre-Est*, Paris 2004.

5 S. Łukasiewicz, *Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940-1971*, Lublin–Warszawa 2010, zwłaszcza rozdział *Piotr Stefan Wandycz. Na styku teorii politycznej i historiografii*, s. 326 i n.

6 M. Filipowicz, *Emigranci i jankesi. O amerykańskich historykach Rosji*, Lublin 2007.

7 S. Łukasiewicz, *Partia w warunkach emigracji. Dylematy Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja” 1945-1994*, Lublin–Warszawa 2014.

8 M.in. znakomity zbiór studiów *Piotr Wandycz: historyk – emigrant – intelektualista: zbiór rozpraw*, red. M. Kornat, S.M. Nowinowski, R. Stobiecki, Bydgoszcz 2014; *Historia est testis temporum. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 90-lecia Profesorów Richarda Pipesa, Piotra Wandycza, Zbigniewa Wójcika*, red. J. Malicki, Warszawa 2017.

9 W Encyklopedii 100-lecia KUL ukaże się biogram Piotra Wandycza z zestawieniem aktualnej literatury na temat jego biografii.

10 M. Wołos, „Ojczyźnie służy”: *Damian Stanisław Wandycz (1892-1974)*, Bełchatów–Kraków–Warszawa 2015. Także recenzja z tej książki: S. Łukasiewicz, *Damian Stanisław Wandycz – życiorys wpisany w tradycję piłsudczykowską*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” R. 13(2015), z. 1, s. 209-216.

w Cambridge oraz London School of Economics. Jego doktorat dotyczył myśli politycznej francuskich i brytyjskich filozofów liberalnych i jej wpływu na teorię stosunków międzynarodowych. Tytuł tej pracy napisanej pod kierunkiem prof. Charlesa Manninga brzmiał „Liberal Internationalism. The Contribution of British and French Liberal Thought to the Theory of International Relations”. Był też pierwszym studentem (razem z Barbarą Matuszewicz) świeżo założonego w Brużii College d’Europe. W 1952 roku zdecydował się jednak na wyjazd do USA, gdzie pracował m.in. w Mid-European Studies Center, a w latach 1954-1966 wykładał nowożytną historię Europy Środkowo-Wschodniej na Indiana University w Bloomington. Wykładał również na innych uniwersytetach, ale najważniejszym miejscem, z którym związał się od 1966 do 1988 roku, był prestiżowy Uniwersytet Yale w New Haven. Wśród licznych pełnionych przez niego funkcji w instytucjach naukowych polskiej emigracji i Polonii należy wymienić okres prezesury w Polskim Instytucie Naukowym w Ameryce w latach 1999-2008.

Piotr Wandycz nie stronił od działalności publicznej. Był nie tylko aktywnym członkiem Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja”, ale również zaangażowanym federalistą, członkiem założonego w 1949 roku Związku Polskich Federalistów. Jak pisał o nim lider PRW „NiD”, Rowmund Piłsudski, Wandycz był jednym z głównych emigracyjnych teoretyków federalizmu – rozwijał m.in. koncepcję trójstopniowych federacji regionalnych. Stąd brały się jego kontakty z federalistami europejskimi i pierwsze teksty dotyczące polskich prekursorów federalizmu. Jest to o tyle warte przypomnienia, że ten znakomity historyk jasno widział, że losy Polski związane są ściśle z integracją europejską i poświęcił temu sporą część swojej twórczości i aktywności. Pisał także o projektach konfederacji polsko-czechosłowackiej, podejmowanych w czasie II wojny, czy o historycznych i politycznych aspektach integracji europejskiej¹¹. Dzisiaj ten dorobek jest w Polsce mniej dyskutowany, co nie tyle świadczy o jego dezaktualizacji, ile o jakości debaty integracyjnej, jaką aktualnie mamy.

11 Bibliografię tego dorobku można znaleźć m.in. w książce: P. Wandycz, *O federalizmie i emigracji*. Por. również: S. Łukasiewicz, *Wokół „Zjednoczonej Europy” Piotra Wandycza*, w: *Historia est testis temporum*.

Wśród historyków historiografii Wandycz znany jest głównie jako historyk dyplomacji. Zajmował się przede wszystkim relacjami polsko-czechosłowackimi w okresie międzywojennym¹², pisał o polskich ministrach spraw zagranicznych (Auguście Zaleskim i Aleksandrze Skrzyńskim¹³), opublikował w Instytucie Literackim książkę w której zbierał różne swoje przemyślenia na ten temat¹⁴. Wreszcie, idąc w ślady Oskara Haleckiego, pisał o dziejach Europy Środkowo-Wschodniej, przede wszystkim w głośnej książce o symbolicznym tytule „Cena wolności”, oraz we wspomnianej syntezie historii Europy Środkowo-Wschodniej¹⁵.

Miał też poczucie, co przyznawał w różnych wywiadach, że jako historyk o polskich korzeniach, z silną pozycją w nauce amerykańskiej, ma pewien obowiązek dyskusowania z fałszywymi wyobrażeniami o Polsce, jeśli takie pojawiały się w amerykańskiej nauce. Efektem takiej postawy była ważna książka o stosunkach polsko-amerykańskich¹⁶.

Pisząc książkę o nidowcach, udało mi się go jeszcze spotkać osobiście w 2009 roku w New Haven. W kolejnych latach pozostawała już tylko korespondencja elektroniczna – nie było listu, który pozostawiłby bez odpowiedzi. Niestety latem tego roku przyszła smutna wiadomość o jego śmierci. Tym samym kończy się pewna epoka dziejów emigracyjnej historiografii. Piotr Wandycz jest po Marianie Kamiliu Dziewanowskim drugim historykiem, którego przyszło mi żegnać na łamach „Rocznika Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”. Obaj stali się ważnymi bohaterami prac pisanych w Lublinie, a jednocześnie znakomitymi przewodnikami po świecie polskiej emigracji oraz problemach polskiej i światowej historiografii.

- 12 P. Wandycz, *France and her Eastern Allies 1919-1925. French-Czechoslovak-Polish Relations from Paris Peace Conference to Locarno*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1962; tenże, *The Twilight of French Eastern Alliances 1926-1936. French-Czechoslovak-Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland*, Princeton 1988. Choć za początek tych zainteresowań trzeba uznać książkę *Czechoslovak-Polish Confederation*, Bloomington 1956.
- 13 P. Wandycz, *Z Piłsudskim i Sikorskim. August Zaleski, minister spraw zagranicznych w latach 1926-1932 i 1939-1941*, Warszawa 2000; *Aleksander Skrzyński, minister spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2006.
- 14 P. Wandycz, *Polska a zagranica*, Paryż 1986; tenże, *Z dziejów dyplomacji*, Wrocław 1989.
- 15 Książkę *Cena wolności. Historia Europy Środkowo-Wschodniej od średniowiecza do współczesności* (Kraków 1995) Wandycz zdedykował Oskarowi Haleckiemu i Marianowi Kukielowi.
- 16 P. Wandycz, *The United States and Poland*, Cambridge, Mass. 1980; tenże, *Stracone szanse. Stosunki polsko-amerykańskie 1939-1987*, Warszawa 1987.